

Agnieszka Regulska

Rola wartości moralnych w procesie wychowania

Studia nad Rodziną 17/1 (32), 143-150

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agnieszka REGULSKA – WSR UKSW Warszawa

ROLA WARTOŚCI MORALNYCH W PROCESIE WYCHOWANIA

Artykuł dotyczy roli wartości moralnych w wychowaniu. Wychowanie do autentycznych wartości moralnych jest szczególnym zadaniem, jakie stoi przed rodziną i innymi środowiskami, mającymi istotny wpływ na przebieg procesu wychowania. Wartości są częścią składową konstytuującą sytuację wychowawczą oraz dokonujący się na jej podłożu proces wychowania. Uznawane wartości decydują o określeniu celu wychowania, a nierzadko także o sposobie oddziaływań podporządkowanych realizacji tego celu.

Słowa kluczowe: wartości moralne, wychowanie dziecka, wychowanie.

Kształtowanie systemu wartości jest niezwykle istotną kwestią w procesie wychowania dzieci i młodzieży oraz stwarzania im warunków do prawidłowego rozwoju. Wypracowanie i ukształtowanie właściwej i trwałej hierarchii wartości jest czynnikiem niezbędnym do świadomego życia i podejmowania odpowiedzialnych decyzji, dokonywania pewnych wyborów oraz przejawiania określonych zachowań.

Podstawowym środowiskiem, które kształtuje system wartości dzieci i młodzieży, jest rodzina. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że rodzina jest taką grupą i wspólnotą, w której skupia się kształtowanie wartości. Rodzina zawsze była środowiskiem przeżycia wartości i godności osoby ludzkiej. Wzbudzanie i kształtowanie określonych wartości odbywa się poprzez wychowanie. W toku tego procesu dziecko dochodzi do wiedzy i do akceptacji systemu wartości.

Istota i klasyfikacje wartości

Wartości nie doczekały się jak dotąd jednoznacznych rozstrzygnięć zarówno pod względem ich rozumienia i sposobu istnienia, jak i klasyfikacji.

Niedosyt zwłaszcza w precyzyjnym określaniu wartości wynika z ich złożoności, trudności ustalenia jednoznacznych kryteriów odróżniania jednych wartości od innych¹. R. Ingarden podkreśla, że istnieje pewien zbiór wartości, które człowiek sobie ustala i usiłuje realizować. Nielatwo jest stwierdzić jakie to są wartości, gdyż zmieniają się w zależności od poszczególnego typu człowieka i od epoki historycznej. Lecz mimo tej ewentualnej zmiany pozostaje pewien podstawowy zasób wartości, charakterystyczny dla danej epoki dziejów ludzkości. „Człowiek w ogóle doznaje potrzeby, a nawet odczuwa konieczność posiadania i poznawania wartości, tudzież ich realizowania, o ile jest to możliwe w ogóle i w szczególności w otaczającym świecie”². Wartości są filarami, na których opiera się życie osobiste, wspólnotowe i społeczne. Stanowią podstawowy element ludzkich postaw i przyjmowanego stanowiska. Wartości wyrażają to, co być powinno, wpisują w rzeczywistość pewien sens ostateczny i ukazują to, co naprawdę istotne i do czego warto dążyć³. Najogólniej można stwierdzić, że wartością jest to, co jest ważne i cenne dla człowieka i społeczeństwa, co jest godne pożądania i może stanowić cel ludzkich dążeń. Warto przytoczyć również za Karolem Wojtyłą, że wartość oznacza „wszystko to, ku czemu człowiek się otwiera swym życiem wewnętrznym, do czego dąży w swym działaniu”⁴.

Wyróżniono wiele klasyfikacji wartości, które rzucają pewne światło na ich istotę. Z perspektywy pedagogicznej istotne znaczenie posiada klasyfikacja wartości Edwarda Sprangera, który wyróżnił sześć grup wartości⁵:

1. Wartości teoretyczne – związane z odkrywaniem prawdy, jaką daje nauka;
2. Wartości ekonomiczne – dobra materialne;
3. Wartości estetyczno-artystyczne – odnoszące się do przeżycia piękna i harmonii;
4. Wartości społeczne – bezinteresowne działania na rzecz innych;
5. Wartości polityczne – związane z posiadaniem władzy i wpływów;
6. Wartości religijne – ich źródłem jest religia (wiara w Boga).

¹ M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków 2002, s. 71.

² R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1972, s. 22-23.

³ Por. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 2000, s. 393.

⁴ K. Wojtyła, cyt. za K. Wrońska, *O możliwości budowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Poza kryzysem tożsamości*, red. F. Adamski, Kraków 1993, s. 19.

⁵ M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, dz. cyt., s. 95.

Z kolei Janusz Homplewicz przedstawił religijnie zorientowaną hierarchię wartości wychowania. Obok „naturalnych” wartości wychowania wyróżnił również „transcendentne”, a obie grupy podporządkował wartości nadrzędnej, jaką stanowi Bóg, „będący sam celem i uzasadnieniem człowieczego życia, wszelkich jego dążeń ku doskonałości”⁶. Do transcendentnych wartości wychowania należą⁷:

1. Powszechny imperatyw czynienia dobra i unikania czynienia zła;
2. Postawa wiary, nadziei i miłości;
3. Idea dziecięstwa Bożego i łączności z Bogiem.

Naturalne wartości wychowania oparte są na humanizmie, konkretyzują się w takich wartościach, jak: szacunek dla człowieka, godność człowieka, dojrzałość intelektualna i emocjonalna oraz tolerancja.

Wychowanie, które nie wprowadza dzieci i młodzieży w świat wartości, jest z reguły wychowaniem niepełnym i mało skutecznym, a nierzadko bezmyślnym i społecznie szkodliwym. Przede wszystkim nie przygotowuje ono wystarczająco do podjęcia życiowo ważnych decyzji, zgodnych z podstawowymi zasadami moralności. Zapomina się tu, iż wartości mają siłę sprawczą i że w życiu ludzkim wyznaczają kierunek postępowania. Pozbawienie młodych ludzi tej busoli może wiązać się z narazaniem ich na dokonywanie niefortunnych i nierzadko moralnie nagannych wyborów, a więc ze szkodą zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym⁸.

Znaczenie wychowania moralnego

Wobec współczesnych wyzwań wychowawczych jako niezwykle ważną jawi się troska o harmonijny i wielostronny rozwój osobowości dzieci i młodzieży, a w szczególności kształtowanie w nich wrażliwości na wartości moralne, postępowanie zgodne z pełnią rolą społeczną oraz moralne cechy charakteru (m.in. uczciwość, sprawiedliwość, prawość, odwaga, odpowiedzialność, dobroć). W wychowaniu głównym zadaniem powinno być naturalne wyzwalanie i wydobywanie tych sprawności moralnych, które są podstawą czynienia dobra⁹. Wspieranie takiego rozwoju odbywa się poprzez wywoływanie

⁶ J. Homplewicz, *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Warszawa 1996, s. 156.

⁷ M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, dz. cyt., s. 96.

⁸ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2003, s. 95-108.

⁹ Zob. A. Róg, M. Orzechowska, *Wychowanie do wartości*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 5, s. 12.

pożądaných zmian w osobowości, odkrywanie i wzmacnianie mocnych stron danej jednostki i poczucia jej własnej wartości, a także przez likwidowanie negatywnych zachowań. Za rozwój moralny młodego pokolenia odpowiedzialne są rodziny, szkoły, Kościół oraz instytucje wychowawcze i społeczno-obywatelskie.

Wychowując moralnie, występuje się w obronie powszechnie uznawanej moralności. Pojęcie to z punktu widzenia semantycznego jest rozumiane jako „zbiór obyczajów danej społeczności lub jednostki ujemnych lub dodatnich, zasady głoszone przez jakiś system etyczny (...), charakterystyczny przymiot czynów ludzkich, pewne dobro idealne, które pozytywnie wpływa na osobę ludzką”¹⁰. Moralność w znaczeniu dodatnim jest równoznaczna z dobrocią moralną, która oznacza przewycięzanie własnego egocentryzmu na rzecz postaw prospołecznych¹¹, natomiast moralność w znaczeniu ujemnym jest równoznaczna ze złem moralnym. Słowo moralność może więc oznaczać albo zbiór norm postępowania określonego rodzaju, albo samo postępowanie – jednostkowe lub społeczne – zgodne z tymi normami lub niezgodne z nimi, albo jedno i drugie.

Głównym celem wychowania moralnego jest rozwój moralny człowieka. To, czy młodzi ludzie będą potrafili odróżniać dobro od zła i będą posiadali wysoką wrażliwość moralną, zależy od rozwiniętej u nich dojrzałości moralnej. Dojrzałość w tej dziedzinie ujawnia się w postawie broniącej wartości ponadczasowych, wzorców i ideałów zgodnych z Dekalogiem oraz nakazem miłości bliźniego i personalistyczną wizją człowieka w ogóle. Zadaniem każdego wychowawcy jest nie tylko nauczyć odróżniania dobra od zła, dostarczać rzetelnej wiedzy wychowankom o tym, na czym polega spełnianie dobra lub wyrządzanie zła, ale przede wszystkim pozytywnie wpływać swoim przykładem na gotowość u młodych ludzi do zachowań i postaw moralnych. Zadaniem wychowawcy jest również umacnianie swoich wychowanków w poczuciu godności osobistej i uwrażliwianie na krzywdę ludzką.

Wychowanie powinno prowadzić do głębi człowieczeństwa, które jest treścią życia osoby, jej integralnego rozwoju. Podstawową wartością i warunkiem wychowania jest pomaganie wychowankowi, by uczył się prawdy o sobie i świecie, by coraz dokładniej odróżniał to, co mu służy i co go rozwija, od tego, co mu zagraża i co ogranicza jego rozwój, co niszczy jego wolność,

¹⁰ J. Mariański, Moralność, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, t. III, Warszawa 2004, s. 408.

¹¹ Zob. H. Muszyński, Rozwój moralny, Warszawa 1983, s. 147.

więzi. Główne problemy wychowania wynikają z istniejącego i ciągle przybierającego na sile chaosu w sferze wartości. Nieporządek ten destrukcyjnie odbija się w naszym życiu publicznym, zdaje się dominować w sferze polityki i środków masowego przekazu. Wychowanie jest procesem, który ma prowadzić do wszechstronnego rozwoju ucznia do pełni człowieczeństwa, powinno więc mieć oparcie w doskonałym wzorcu. Człowiek sam nie jest zdolny do takiej przemiany, dlatego odczuwa potrzebę znalezienia jakiegoś uniwersalnego wzorca, kogoś, kto poprowadzi go we właściwym kierunku. Wartościami niebudzącymi wątpliwości są wartości uniwersalne i ponadczasowe, do których należą w głównej mierze wartości etyczne¹². Wartości etyczne mają charakter uniwersalny, czyli dotyczą wszystkich ludzi i całego świadomego życia. Nie są wytworem ludzkiego umysłu, lecz dobrem moralnym, cechą obiektywnej dobroci życia i postępowania człowieka. Stanowiące prawdę, wartości raz odkryte zobowiązują, by je realizować zarówno w osobistym, jak i społecznym postępowaniu.

Wychowanie moralne nie polega na przedstawianiu gotowych recept na życie, czy dostosowaniu do z góry ustalonego wzorca, lecz na budzeniu w wychowanku refleksji na samym sobą oraz otaczającą go rzeczywistością. Wychowanie powinno mieć na celu doskonalenie umiejętności dokonywania wyboru między różnie pojętymi wartościami i harmonijnego ich zintegrowania w życiu osobistym i społecznym. Zintegrowane wartości pozwolą na dokonywanie świadomych i odpowiedzialnych wyborów w sytuacji konkurujących ze sobą różnych stanowisk, opinii, poglądów i postaw oraz umożliwią decydowanie o wyborze celów życiowych¹³.

Wartości moralne istotne w procesie wychowania

Wychowanie moralne jest wychowaniem do wartości, które „pomaga kształtować w wychowankach dobre przywiązania, czyli miłość do określonych elementów kultury, które uważa się za szczególnie wartościowe”¹⁴. Odwoływanie się do wartości jest „nakazem moralnym, a odcięcie się do nich oznacza

¹² Por. L. Ćwiek, Wartości w wychowaniu, „Wychowawca” 2007, nr 12.

¹³ B. Bubis, A. Czesak, Wartości w programach nauczania, „Życie Szkoły” 2003, nr 2, s. 92.

¹⁴ W. Brezinka, Wychowanie i pedagogika. Podręcznik akademicki. W dobie przemian kulturowych, Kraków 2005, s. 26.

przyjęcie koncepcji życia na próbę¹⁵. Zatem wartości stają się wyznacznikami życiowych wyborów i dążeń oraz decydują o rozwoju osobowym człowieka. Wartość jest wzorcem i domaga się urzeczywistnienia w ludzkim czynie.

Wartość moralna zawiera w sobie problem powinnościowy w postaci imperatywu typu: nie kłam, nie zabijaj, nie kradnij. Świadomość moralna pełni rolę strażnika wartości, które są dla człowieka konstytutywne¹⁶. Oznacza to, że wartości moralne są określane w kategoriach dobra lub zła, tego, co właściwe lub niewłaściwe, słuszne lub niesłuszne. Janusz Mariański przez wartości moralne rozumie to wszystko, co wiąże się z pozytywnymi emocjami, co skupia pragnienia i dążenia jednostek i czego poszukują cennego na co dzień¹⁷. W życiu ludzi są one bardzo ważne, istotne i godne pożądania. Mogą być one uznawane za właściwe i wówczas polegają na zdobyciu tego, na czym im bardzo zależy (pozytywne wartości moralne), lub uważane za nieważne, które należy odrzucić, do czego nie należy dążyć (negatywne wartości moralne).

Człowiek, by w pełni rozwijać się, potrzebuje takich wartości, jak: prawda, piękno, dobro, sprawiedliwość, miłość, empatia, cierpliwość. Wśród najczęściej występujących wartości moralnych można wyodrębnić również takie, jak: bezinteresowność, dzielność, lojalność, prawdomówność, tolerancja, uczciwość, godność. Za wartości moralne w czasach Arystotelesa uznawano m.in.: sprawiedliwość, męstwo, umiarkowanie, wspaniałość, szczodrość, uprzejmość, roztropność, mądrość, uzasadnioną dumę. Ten starożytny mędrzec uważał, że cnoty moralne, które mogą ze sobą konkurować, sprzyjają osiągnięciu równowagi w całym życiu istoty ludzkiej i stanowią obronę własnej tożsamości¹⁸.

Młody człowiek w wielu dziedzinach życia domaga się akceptacji swych dążeń do samodzielności i niezależności, ale w głównych kwestiach natury religijnej, światopoglądowej i moralnej szuka, często zupełnie podświadomie, autorytetu i rady ludzi dorosłych. W ten sposób chce otrzymać nie indyferentne lub neutralne,

¹⁵ Cz. Wiśniewski, Wartości a wychowanie, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 3, s. 8-9.

¹⁶ Zob. J. Lach-Rosocha, Problemy wychowania moralnego w duchu pedagogiki kultury, w: Pedagogika kultury – wychowanie do wyboru wartości, red. B. Żurkowski, Kraków 2003, s. 39.

¹⁷ Zob. J. Mariański, Kryzys moralny czy transformacja wartości?, Lublin 2001, s. 20.

¹⁸ Zob. Z. Olek-Redlarska, Rozumienie pojęć moralnych. Edukacja wczesnoszkolna, Białystok 2002, s. 22.

lecz jednoznaczne wyjaśnienie celu i sensu swego postępowania. W sytuacji, kiedy dorośli nie przedstawią swoim wychowankom żadnych wartościowych i jasnych wskazań, może u nich dojść do stanów bezradności i dezorientacji, a w wielu przypadkach nawet do całkowitego niezadowolenia i cynizmu.

Wychowanek, który nie zostanie wprowadzony w świat wartości moralnych, nie będzie mógł kształtować w sobie charakteru, a praca wychowawcza nie przyniesie spodziewanych efektów. Wychowanie do autentycznych wartości moralnych jest szczególnym zadaniem, jakie stoi nie tylko przed odradzającą się polską szkołą, lecz również przed rodziną i innymi środowiskami, mającymi istotny wpływ na przebieg procesu wychowania.

Podsumowanie

We współczesnym społeczeństwie obserwujemy tendencje do tego, by podstawą życia było czerpanie doznań i przyjemności, a wartości są uznawane o tyle, o ile przyczyniają się do tworzenia doznań. Konsekwencją tego jest konsumpcjonizm, a także brak systemu norm moralnych czy zupełny relatywizm i hedonizm. Zadaniem wychowawczym jest więc budować trwałe fundamenty życia, wskazywać na podstawowe wartości – istotne z punktu widzenia pełni osobowego spełnienia się człowieka. Wychowanie do wartości ukazuje, że podstawą wszelkiego rozwoju jednostki i społeczeństwa jest miłość, prawda, dobro, odpowiedzialność, itd.

Wartości moralne są trwałe, ogólnoludzkie, ponadczasowe i uniwersalne, ponieważ wyrosły ze zrozumienia natury człowieka. Dają one rękojmnię normalności i przetrwania życia, co istotnie podnosi ich znaczenie wśród wszystkich pozostałych wartości. Są podstawowym stymulatorem rozwoju umysłowego, kulturalnego, społecznego i moralnego ludzkości. Ich akceptacja zapobiega i przeciwdziała dehumanizacji różnych dziedzin życia, czy występowaniu zjawisk patologii społecznej.

Bibliografia

1. Brezinka W., *Wychowanie i pedagogika. Podręcznik akademicki. W dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005.
2. Bubis B., Czesak A., *Wartości w programach nauczania*, „Życie Szkoły” 2003, nr 2.
3. Ćwiek L., *Wartości w wychowaniu*, „Wychowawca” 2007, nr 12.
4. Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Warszawa 1996.

5. Ingarden R., *Księżeczka o człowieku*, Kraków 1972.
6. Lach-Rosocha J., *Problemy wychowania moralnego w duchu pedagogiki kultury*, w: *Pedagogika kultury – wychowanie do wyboru wartości*, red. B. Żurkowski, Kraków 2003.
7. Łobocki M., *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków 2002.
8. Mariański J., *Kryzys moralny czy transformacja wartości?*, Lublin 2001.
9. Mariański J., *Moralność*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. III, Warszawa 2004.
10. Muszyński H., *Rozwój moralny*, Warszawa 1983.
11. Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 2000.
12. Olek-Redlarska Z., *Rozumienie pojęć moralnych. Edukacja wczesnoszkolna*, Białystok 2002.
13. Róg A., Orzechowska M., *Wychowanie do wartości*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 5.
14. Wiśniewski Cz., *Wartości a wychowanie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 3.
15. Wrońska K., *O możliwości budowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Poza kryzysem tożsamości*, red. F. Adamski, Kraków 1993.

Agnieszka Regulska: The role of moral values in the process of education

The article regards the role of moral values in raising a child in the family. Education to true moral values is a particular task which faces of the family and other environments, having a significant influence on the course of the process of education. These values are component parts forming the education situation and the educational process taking place on the base of that situation. The recognised values decide about the way the purpose of the education but frequently also about the actions taken to achieve the goal.

Key words: moral values, raising a child, education.

Nota o autorze:

Agnieszka Regulska – doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, studia podyplomowe w zakresie organizacji pomocy społecznej; adiunkt w Uniwersytecie Kardynał Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i w Wyższej Szkole Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego w Łomży; podejmuje badania z zakresu pedagogiki rodziny, pedagogiki opiekuńczej, pracy socjalnej i filozofii wychowania.